

J W Mason: Socialisera finansväsendet

[Ur *Jacobin Magazin*, 28 november 2016. Översättning från engelska, Göran Källqvist. Först publicerad på svenska i *Internationalen*.]

Vi lever redan under en planerad ekonomi. Varför inte göra den demokratisk?

På sin mest grundläggande nivå är finansiell ekonomi helt enkelt räkenskaper – en förteckning av penningförpliktelser och åtaganden. Men den är också en form för planering – en uppsättning institutioner för att fördela anspråken på den samhälleliga produktionen.

Sammansmältningen av dessa två logiskt sett skilda saker – räkenskaper och planering – är lika gammal som kapitalismen och har plågat det borgerliga samvetet nästan lika länge. Det är svårt att passa ihop skapandet av köpkraft med hjälp av banklån med kapitalismens centrala ideologiska påstående, att marknadspriserna är ett neutralt mått på någon sorts tidigare existerande materiell verklighet. Man skyller kapitalismens uppenbara misslyckande att efterleva idéerna om hur detta naturliga system borde bete sig på bankernas förmåga (med staten som medbrottsling) att pressa bort marknadspriserna från sina verkliga värden.

Att på något sätt skilja på banksystemets två funktioner – räkenskaper och planering – är den röda tråd som löper genom 250 års förslag på valutareformer som borgerliga ekonomer, populister och gnällspikar har lagt fram. Vi kan spåra den från David Hume, som trodde att en ”perfekt cirkulation” var en cirkulation där endast guld användes som betalningsmedel, och som var tveksam om banklån överhuvudtaget skulle tillåtas; till 1800-talets förespråkare av en strikt guldstandard eller läran om ”Real Bills”, två konkurrerande måttstockar som antogs automatisera skapandet av bankkrediter; till Proudhons förslag att ge pengar en objektiv grund i arbetstiden; till Wicksells förutseende farhågor om hur instabilt ett oreglerat system med bankpengar är; till de ofta återupplivade förslagen om 100%-ig banktäckning; till Milton Friedmans förslag på strikta regler för penningtillgångens tillväxt; till dagens ortodoxi som drömmer om en centralbank som följer en oantastlig ”politisk förordning” som återskapar den ”naturliga räntan”.

Vad alla dessa förmaningar och förslag har gemensamt är att de försöker återge valutasystemet en objektivitet, att med lagstiftning återuppliva de förmodat verkliga värden som ligger bakom penningpriserna. De försöker tvinga pengar att faktiskt bli det de inbillas vara i ideologin: ett objektivt värdemått som återspeglar varornas verkliga värde, fritt från bankernas och politikernas mänskliga bedömningar.

Socialister tillbakavisar denna fantasi. Vi vet att kapitalismens utveckling ända från början har varit en process av ”finansialisering” – av att utsträcka penningkraven till människans aktivitet och representera den sociala världen i termer av penningbetalningar och -förbindelser.

Vi vet att det inte fanns någon förkapitalistisk värld med produktion och utbyte på vilket man senare lade över pengar och krediter: varuproduktionen har vuxit och organiserats på den grund som nätverken av penningkrav utgör. Och trots ekonomernas sagor vet vi att det samhälleliga överskottet under kapitalismen inte fördelas med hjälp av ”marknader”. Överskottet fördelas av banker och

andra finansinstitutioner, vars verksamhet samordnas av planerare, inte marknader.

Oavsett hur decentraliserad marknadsproduktionen är i teorin, så är den i själva verket organiserad i ett starkt centraliserat finanssystem. Och där det finns något som liknar konkurrerande marknader så är det oftast tack vare en omfattande statlig ledning, från konkurrenslagar till alla de detaljerade mekanismer som Obamacare har upprättat för att stötta upp en ranglig privat sjukvårdsmarknad. Som både Marx och Keynes insåg, så har kapitalismen en tendens att utveckla mer sociala, kollektiva produktionsformer och utvidga den medvetna planeringen och minska marknadens omfattning. (Något som också dagens smartare, mer historisk sinnade liberala ekonomer inser.) Det blir ett alltmer utopiskt projekt att bevara marknadsformerna, och det kräver alltmer aktiva ingrepp från regeringens sida. Tänk på de enorma offentliga finansieringar, investeringar och regleringar som krävs för vårt ”privata” tillhandahållande av bostäder, utbildning, transporter, etc.

I en värld där produktionen styrs av en medveten planering – offentlig eller privat – så är det helt enkelt inte vettigt att tänka sig att pengar återspeglar ett objektiva resultat från marknaderna, eller att ekonomiska krav bara är en förteckning av ”verkliga” inkomst- och utgiftsflöden.

Men ”illusionen om det verkliga” som Perry Mehrling kallar den, är svår att motstå. Vi måste hela tiden påminna oss om att marknadsvärden aldrig har varit, och aldrig kan vara, ett objektiva mått på mänskliga behov och möjligheter. Vi måste komma ihåg att värden som mäts i pengar – priser och mängder, produktion och konsumtion – inte existerar oberoende av de marknadstransaktioner som ger dem en kvantitativ form.

Av detta följer att socialismen inte går att beskriva i termer av den mängd varor som produceras, eller distributionen av dem. Socialism är frigörelse från varuformen. Den definieras inte av förfoganderätt över saker utan av människors tillstånd. Det är en allt större utvidgning av människans frihet, av den del av vårt liv som styrs av kärlek och förnuft.

Många av finansväsendets kritiker ser det som en fiende till en mänskligare och mer äkta kapitalism. De kan vara ledningsreformatörer (Veblens ”ingenjörssovjeter”) som är mot finansväsendet som en parasit på de produktiva företagen, populisterna som hatar finansvärlden som någon som har krossat deras egna små kapital, eller några som verkligen tror på marknadskonkurrens och ser finansväsendet som indrivare av orättmätiga hyror. På praktisk nivå finns det många gemensamma punkter mellan dessa idéer och ett socialistiskt program. Men vi håller inte med om tanken att finansväsendet är en förvanskning av någon sorts marknadsvärden som är naturliga, objektiva eller rättvisa.

Finansväsendet bör ses som ett moment i den kapitalistiska processen, viktigt för den men med två motstridiga sidor. Å ena sidan är det finansväsendet (som en konkret institution) som skapar och genomdrivar penningkrav mot alla möjliga sorters sociala enheter – människor, företag, länder – och utvidgar och upprätthåller varuproduktionens logik. (Studentlån ökar lönearbetarnas disciplin, statsskulder bevara den internationella arbetsdelningen.)

Men å andra sidan är också finanssystemet den plats där den medvetna planeringen får sin mest utvecklade form under kapitalismen. Med Schumpeters ord är banker den privata motsvarigheten till Gosplan, den sovjetiska planeringsmyndigheten. Deras lånebeslut avgör vilka nya projekt som kommer att få en del av samhällets resurser, och upphäver – eller genomdrivar – ”marknadens dom” mot olönsamma företag.

Ett socialistiskt program måste svara på båda dessa sidor hos finansväsendet. Vi motsätter oss finansvärldens makt eftersom vi successivt vill minska den del av människans liv som organiseras kring ackumulering av pengar. Vi omfattar finansväsendets redan inneboende planering eftersom vi vill utvidga det område där det görs medvetna val och minska den blinda nödvändighetens område.

Finansväsendets utveckling visar hur marknadens samordning alltmer ersätts av planering. Kapitalism betyder produktion för profit, men i den konkreta verkligheten är vinstkriterier alltid underordnade finansiella kriterier. Marknadens dom träder bara i kraft i den mån den verkställs av finansväsendet. Världen är full av företag vars intäkter är större än deras kostnader, men som ändå tvingas skära ner eller slå igen på grund av finansiella krav på dem. Världen är också full av företag som fungerar under årtal, eller på obestämd tid, med kostnader som är större än deras intäkter, tack vare att de har tillgång till finansiering. Och institutionerna som tar dessa finansiella beslut gör det på basis av sina egna subjektiva bedömningar, som när det kommer till kritan inte avgörs av några objektiva värdekriterier utan av de villkor som centralbanken sätter upp.

Det finns en grundläggande motsättning mellan konkurrensen och finansväsendets principer. Konkurrens antas vara en sorts naturligt urval: företag som gör vinst återinvesterar dem och växer på så sätt, medan företag som gör förluster inte kan investera och måste dra ner och till slut försvinna. Det antas vara marknadens stora fördel över planering. Men hela poängen med finansväsendet är att bryta banden mellan gårdagens vinster och dagens investeringar. Överskottet delas ut som aktieutdelning och andelar för investeringar finns tillgängliga överallt i ekonomin, inte bara där överskottet skapades.

Omvänt kan entreprenörer genomföra nya projekt som aldrig varit lönsamma förr om de kan övertyga någon att finansiera dem. Konkurrensen tittar bakåt; de resurser du har idag beror på hur det gick för dig förr. Finansväsendet tittar framåt: de resurser du har idag beror på hur (någon!) förväntar sig att det ska gå för dig i framtiden. Så tvärsen mot tanken att företag uppstår och försvinner med hjälp av ett naturligt urval, så kan finansvärldens älsklingar – från Amazon till Uber och hela flocken av enhörningar – investera och ständigt växa utan att någonsin uppvisa några vinster. Det antas också vara en av marknadernas stora fördelar.

I den friktionsfria värld som ekonomerna tänker sig, har det faktum att finansväsendet har ersatt konkurrensen redan nått sin gräns. Företagen kontrollerar inte eller är inte beroende av sitt eget överskott. Allt överskott fördelas centralt, av finansmarknaderna. Alla investeringsfonder kommer från finansmarknaderna och alla vinster återvänder genast i penningform till dessa marknader. Det har två motstridiga innebörder. Å ena sidan avskaffar det all medvetenhet om företaget som en samhällsorganism, om den verksamhet som företaget genomför för att reproducera sig, om dess strävan efter andra mål än maximal vinst för sina "ägare".

I själva verket återföds företaget varje dag tack vare finansierarnas välvilja. Men av samma skäl förlorar logiken om vinstmaximering sin objektiva grund. Om företaget egna profiler inte längre är källan för att finansiera investeringarna, utan istället hamnar i en gemensam pott, så upphör den halvt evolutionära konkurrensprocessen att verka. I denna värld växer och krymper företag beroende på de finansiella planerarnas beslut om fördelningen av kapital mellan dem.

När finansgrupperna går samman eller blir mer homogena blir motsättningen mellan marknadsproduktionen och ett socialiserat finansväsende allt hårdare. Det var en central punkt för

förra sekelskiftets marxister som Hilferding (och Lenin), men den ligger också bakom tjafset i affärspressen på senare tid om indexfonderna uppkomst. Dessa fonder innehåller alla aktier registrerade på ett speciellt aktieindex. Till skillnad från aktivt förvaltade fonder försöker de inte hitta vinnare, utan innehåller aktier i flera konkurrerande företag.

Enligt en studie nyligen, ”ökade sannolikheten, att två slumpvis valda företag inom samma industri från aktieindexet S&P 1500 har en gemensam aktieinnehavare med åtminstone 5% andelar i båda företagen, från mindre än 20% 1999 till omkring 90% 2014.” Problemet är uppenbart: om bolagen arbetar för sina aktieägare varför skulle de då konkurrera med varandra om samma fonder har aktier i dem?

En lösning som har föreslagits är förstas ökade statliga ingripande för att bevara marknaderna, genom att begränsa eller inte gynna aktieäggande via breda fonder. Ett annat och kanske mer logiskt svar är: om vi redan litar på att bolagsledningarna är trogna ombud för finansklassen i sin helhet, varför inte ta nästa steg och göra dem till ombud för samhället i stort?

Och hursomhelst bestäms de villkor utifrån vilka finanssystemet styr kapitalet till syvende och sist av centralbanken. Dess beslut – valutapolitiken i snäv mening men också de villkor som reglerar finansinstitutionerna, och räddar dem i tider av kris – avgör inte bara kreditexpansionens övergripande takt utan själva lönsamhetskriterierna. Det är väldigt uppenbart under kriser men är också underförstått i den vanliga valutapolitiken. Om inte låga räntor förvandlar tidigare olönsamma projekt till lönsamma, hur ska de annars antas fungera?

Samtidigt härrör det kapitalistiska systemets legitimitet – det ideologiska rättfärdigandet av dess uppenbara orättvisor och slöseri – ur tanken att de ekonomiska resultaten avgörs av ”marknaden” inte av någons val. Så centralbankens planerande roll måste döljas.

Centralbankerna är själva fullt medvetna om denna roll. I början av 1980-talet, när USA:s centralbank bytte det främsta verktyg de använde för valutapolitiken, var tjänstemännen där noga med att deras val skulle bibehålla illusionen att räntorna bestämdes av marknaderna. Som centralbankens chef Wayne Agnell sa, var det helt nödvändigt att välja en teknik som ”skulle se ut som marknadskrafterna i arbete”.

Ledande ekonomiska läroböcker beskriver öppet de kapitalistiska ekonomiernas långsiktiga utveckling i termer av en perfekt planerare som bestämmer produktion och priser i all evighet för att maximera det allmänna välbefinnandet. Motsättningen mellan denna storslagna vision och ideologin om marknadskonkurrens skyls över av antagandet att denna väg i det långa loppet är samma väg som den ”naturliga” väg som skulle finnas i ett perfekt konkurrerande marknadssystem utan pengar eller banker.

Utanför den akademiska världen är det svårare att upprätthålla tron att planerarna i centralbanken ofelbart plockar ut de resultat som marknaden själv skulle komma fram till. Centralbankernas kritiker till höger – och många till vänster – inser helt klart att de sysslar med aktiv planering, men betraktar det som i grunden orättmätigt. Deras tro på ”naturliga” marknadsresultat passar fantasierna om att återgå till en valutastandard som är oberoende av mänskliga bedömningar – guld eller Bitcoin.

Socialister som ser igenom centralbankernas fasad av neutrala expertkunskaper och inser deras nära

band till det privata finansväsendet, kan också lockas av liknande tankar. Men vägen till socialismen går åt andra hållet. Vi försöker inte organisera människans liv i ett objektiva rutnät av marknadsvärden fritt från finansvärldens och centralbankernas inflytande. Vi försöker istället dra fram denna redan existerande medvetna planering i ljuset för att göra den till ett politiskt område, och rikta in den mot att tillfredsställa mänskliga behov istället för att stärka maktförhållanden. Kort sagt: socialisera finansväsendet.